

Tusculum

**SALONITANSKA MUZA
DUJE RENDIĆA-MIOČEVIĆA**

2017
SOLIN-10/2

Tusculum

10/2

Solin, 2017.

Nakladnik

Javna ustanova u kulturi
Zvonimir Solin
Kralja Zvonimira 50
Solin

Za nakladnika

Špiro Žižić

Urednik

Marko Matijević

Nakladnički savjet

Joško Belamarić
Nenad Cambi
Josip Dukić
Miroslav Katić
Šime Marović
Dražan Maršić
Ivica Žižić

Grafičko oblikovanje i priprema za tisak

Marko Grgić

Tisak

Suton Graf Zagreb

Za tiskaru

Tihomir Kujundžić

Naklada

500 primjeraka

Časopis je uvršten u podatkovne baze: ESCI (Emerging Sources Citation Index), DOAJ (Directory of Open Access Journals), AWOL (The Ancient World Online), Hrčak (Portal znanstvenih časopisa Republike Hrvatske).

Izdavanje časopisa novčano podupiru Grad Solin i Ministarstvo znanosti i obrazovanja.

UDK 908(497.5-37 Solin)

Tiskana inačica: ISSN 1846-9469

Mrežna inačica: ISSN 1849-0417

Tusculum

Časopis za solinske teme

10/2

Solin, 2017.

ZBORNIK RADOVA SA ZNANSTVENOGA KOLOKVIJA

SALONITANSKA MUZA DUJE RENDIĆA-MIOČEVIĆA

Dignum laude virum Musa vetat mori /

Muza ne dopušta da umre muž vrijedan hvale

(Hor., Carm. IV, 8, 28)

Pripremni odbor

Jasna Jeličić-Radonić, Mirjana Matijević Sokol, Marina Šegvić,
Špiro Žižić, Dino Demicheli, Ivan Matijević

Solin, 29. lipnja 2016.

Sadržaj

9

- 11-18** Marina Šegvić
- 19-21** Ivan Mirnik
- 23-36** Nenad Cambi
- 37-55** Ante Rendić-Miočević
- 57-66** Jasna Jeličić-Radonić
- 67-75** Joško Belamarić
- 77-92** Mirjana Matijević Sokol
- 93-97** Tonko Maroević
- 99-120** Bruna Kuntić-Makvić
- 121-127** Jelena Marohnić
- 129-141** Branka Migotti
- 143-173** Ivan Radman-Livaja
- 175-197** Dino Demicheli
- 199-210** Ivan Matijević
- 211-219** Josip Dukić
- 221-232** Vladimir Sokol

Predgovor

Duje Rendić-Miočević
(Split, 29. 6. 1916. – Zagreb, 30. 4. 1993.)

**Opus Duje Rendića-Miočevića na suvremenim
znanstvenim međumrežnim stranicama**

**Nova svjedočanstva solarnih i mističkih kultova
u Dalmaciji**

**Arheološka istraživanja na spoju gradskih bedema
sjeverno od *Porta Caesarea* u Solinu (1970. – 1973.)**

Gloria virtutem tamquam umbra sequitur

**Rendić-Miočevićeva teza o sadržaju uništenoga
središnjeg motiva friza Dioklecijanova mauzoleja**

Od epitafa svećenika Ivana do epitafa kraljice Jelene

**Uklesani stihovi, usklađeni prepjevi
Prevoditeljsko-priređivački prinos Duje Rendića-Miočevića**

***Διάλεκτος, γράμματα, signum*
Službena komunikacija ilirskih vladara prema
izvještajima starih pisaca**

Isejski natpis s najviše negrčkih imena (Brunšmid br. 12)

**Nadgrobnni spomenik obitelji Aurelija Januarija
iz Dobrinaca kod Rume (*Caput Bassianense*)**

Pregled ilirske onomastike na sisačkim teserama

**Neobjavljeni i nepoznati rimskodobni natpisi iz
istraživanja Ejnara Dyggvea u Šupljoj crkvi u Solinu**

**O vojnoj karijeri centuriona Lucija Varija [---] po natpisu
ILlug 2098 iz Salone**

***Salona Christiana* – Pisana ostavština don Frane Bulića
biblioteci Centralnoga bogoslovnog sjemeništa u Splitu**

**Aleja istraživača Salone – Dolina hrvatskih kraljeva
Važnost Dalmacija/e za hrvatsku povijest kroz rezultate
njihova bavljenja**

PREDGOVOR

Prošle godine 29. lipnja obilježili smo 100 godina od rođenja arheologa Duje Rendića-Miočevića, znamenitoga istraživača Salone. Kao studenti arheologije proveli smo s profesorom Rendićem početkom sedamdesetih godina prošlog stoljeća (1972., 1973., 1974.) nekoliko istraživačkih kampanja u Saloni na spoju bedema stare jezgre Salone i njezina istočnog dijela sjeverno od poznatih *Porta Caesarea*. Tada smo u potpunosti doživjeli posebnu vezu Duje Rendića-Miočevića sa Salonom i Solinom. Upravo zato smo mi, njegovi studenti, kolege i prijatelji, inicirali još jednom prisjećanje na našega Profesora jednodnevnim skupom na mjestu kojemu je posvetio velik dio svoga znanstvenog opusa. Dragi Profesor, *natus et nutritus* u Splitu, ali stalno vezan uz Salonu - Solin, danas počiva u sjeni čempresa Lovrinca i kao čuvar bdije nad Salonom i svojim Splitom, pa i kroz nas, svoje učenike. Ovaj skup naš je darak zahvalnosti Duji Rendiću-Miočeviću.

Skup smo realizirali uz svesrdnu podršku Grada Solina i Doma Zvonimir kojima zahvaljujemo, jer teško bismo bez njihove materijalne i moralne pomoći mogli obilježiti ovu važnu godišnjicu koja može biti onaj kamen temeljac za novi pristup spomenicima Salone i Solina u budućnosti.

Znanstveni kolokvij, posvećen našem dragom Profesoru, potpuno je ostvaren objavom izlaganja svih sudionika u posebnom broju Časopisa za solinske teme *Tusculum* 10/2, što je izraz poštovanja salonitanskoga djela Duje Rendića-Miočevića. A to najbolje ilustrira Horacijev stih *Dignum laude virum Musa vetat mori* / Muza ne dopušta da umre muž vrijedan hvale (Hor., Carm. IV, 8, 28).

Jasna Jeličić-Radonić i Mirjana Matijević Sokol

Duje Rendić-Miočević

Tonko Maroević

Uklesani stihovi, usklađeni prepjevi

Prevoditeljsko-priređivački prinos Duje Rendića-Miočevića

Tonko Maroević
HR, 10000 Zagreb
Institut za povijest umjetnosti
Ulica grada Vukovara 65

UDK: 902 Rendić-Miočević, D.

Primljeno: 2. svibnja 2017.

Sa zadovoljstvom se odazivljem skupu posvećenom stogodišnjici rođenja Duje Rendića-Miočevića. Nisam arheolog ni klasični filolog, pa ne mogu raspravljati o najvažnijim aspektima njegova opusa, ali kao pristrani čitatelj i pasionirani ljubitelj pjesništva, te kao relativni poznavatelj i pratitelj univerzalnoga i nacionalnog Parnasa, usuđujem se progovoriti nekoliko riječi o iznimno dragoj mi knjizi nazvanoj *Carmina epigrafica*, koju je priredio i prijevodima-prepjevima obogatio taj iznimno zaslužni istraživač salonitanske i ine istočnojadranske antičke baštine, te drugih aspekata kulturne tradicije.

Shodno naslovu, u toj su knjizi okupljeni stihovi uklesani na kamenim spomenicima nastalima za vrijeme grčke kolonizacije jadranske obale (posebno otoka) i tokom rimske vladavine Ilirikom, Panonijom, Mezijom, a pretežno upravo Dalmacijom. Riječ je, dakle, o gotovo milenijском rasponu: između 4. stoljeća prije Krista do, po prilici, 6. stoljeća poslije Krista, a zapisi duhovno reflektiraju uglavnom poganski svjetonazor s tek nekoliko primjera prihvaćene kristijanizacije. S osamdeset i pet nevelikih tekstova (uz par iznimki) na grčkome i latinskome jeziku potvrđena je dostojna participacija (potonjih) naših krajeva u onodobnim civilizacijskim tokovima, ukazano također na slojeve i temelje na kojima se moglo zatim ravnopravno dograđivati.

Na početnom je mjestu deset grčkih fragmenata, zavjetnih natpisa i epitafa, a potom slijedi sedamdeset i pet latinskih epigramskih cjelina i ulomaka, različite

provenijencije, ali dominantno iz Salone (45 komada, kojima moramo pridodati još i pet grčkih epitafa). Donoseći uz prepjeve i izvornike, priređivač se pobrinuo i za adekvatne komentare, te – gdje je trebalo – ušao u raspravu o mogućim restitucijama i tumačenjima tamnih mjesta, pokazujući iznimnu mjerodavnost i kompetenciju. Izdanje je popraćeno također raznim kazalima i pregledima, što omogućuju lako snalaženje i raznovrsno korištenje tekstova, a na koncu je i određena fotodokumentacija dostupnih izvora, spomenika i lokacija. Jednom riječju, znanstveno skrupulozno priređen svezak, no dostupan i privlačan također čitateljima odgovarajuće znatiželje i opće kulture.

Moja je zadivljenost tim izdanjem, međutim, izvan i mimo stručnih ingerencija, neposvećena, »laička«. Doživljujem tu knjigu kao izraz vrhunskoga senzibiliteta za naizgled skromne manifestacije egzistencijalne zaokupljenosti i lirskoga izraza, kao dokument i monument ljudske potrebe da ostavi trag i riječima nadoknadi okrutne uskrate sudbine. Primam tu knjigu kao govor neizravnih predaka, kao svjedočanstvo da se i na tlu koje smo naslijedili zbivala zanimljiva intimna povijest i događala drama življenja u koju možemo empatijski ulaziti. Veseлим se toj knjizi kao panorami niza gnomskih formulacija i povremenih pravih uzleta poetskoga oblikovanja. Čitam tu knjigu s etosom oživljavanja i s nastojanjem punijega razumijevanja, ali i s iskustvom modernoga pjesništva, koje se sastoji u prepoznavanju povremene eliptičnosti ili

hermetičnosti, u užitku jezgrovitosti i ožetosti, lapidarnosti – kakva je i prikladna stilskoj redukciji (i redakciji) namijenjenoj da bude uklesana u kamen. Čak me ne smetaju povremene lakune i nespretnosti; djelovanje zuba vremena i nedovoljnu spremu pisaca i klesara treba uračunati kao nužno osjenčanje fenomena.

Ali zahvalu i pohvalu, naravno, najprije upućujem vršnom priređivaču, arheologu i filologu koji je ovom inicijativom (ovim pothvatom) svoje znanstvene kriterije i spoznaje nadopunio pravim literarnim smislom i stilskom zahtjevnosti. U selekciji i u interpretaciji – često i manje zahvalnih uzoraka – pokazao je Duje Rendić-Miočević svoj vrhunski ukus, a u prepjevima pak punu mjeru slijeđenja strogih metričkih zahtjeva i pravu leksičku istančanost.

Poetičnim naslovom uvodnoga eseja *Siringe zvuci* odmah je naznačena i specifična prostorna dispozicija okupljene građe. Naime, pisac je svjestan da većina natpisa potječe iz regija provincijalnog karaktera, da se u istočnojadranskim i balkanskim ambijentima mogla sačuvati i još drevnija, mitska tradicija s oslanjanjem na Pana kao pratvorca glazbe i pjesništva. Davnu Dalmaciju, iz koje dolazi najveći broj epigrafskih tragova, Duje Rendić-Miočević opravdano uspoređuje s Arkadijom, s pastoralnim i ruralnim ambijentom (»stočarsko-šumske privrede«), dajući nam tako ideju o kulturnom supstratu na kojemu je niklo pjesništvo (ili makar stihotvorenje) o kojemu je riječ.

Priređivač, dakako, posebnu pažnju posvećuje tipološkim i socijalnim aspektima fenomena poetskih zapisa na kamenu. Ističe dominantu tekstova posvećenih obilježavanju grobova, čuvanju pamćenja na preminule. Posebno je znakovit i ekspresivno naglašen nerijetki slučaj da roditelji podižu spomen na rano umrlu djecu: ta kobna inverzija i posebna sudbinska nedaća nadahnula je brojne iskaze posebnoga žaljenja. Dio epitafa odnosi se na doseljenike iz raznih strana (pa i na domaće ljude stradale u inozemstvu), kao i na vojnike poginule u službi, pa imamo vrlo zanimljivih onomastičkih i toponomastičkih pobuda. Često se slične formulacije nalaze na raznim natpisima, diferencirane ponajviše konkretnim imenovanjem.

S time je u vezi i izbor nekih sasvim kratkih i krnjih zapisa, čak nepotpuna formata jednoga stiha. Njihova poetičnost sastoji se u evokaciji nesvakidašnjih imena i zanimljivih funkcija. Primjerice, mogu li ostati ravnodušan na stih: »Kleunika, kći Hermagore, desetinu da Afroditi« kad me upoznaje s prastanovnicom Farosa (meni zavičajnoga Staroga Grada) i govori kako je ona bila u stanovitim relacijama s boginjom ljubavi, a time i sa samom ljubavlju. A uz nju doznajemo i za kolegicu joj ili sudionicu u istom

poslu, na istom zadatku: »Gorgilo, Demarha kći, desetinu (da) Afroditi.«

Naravno, poetski su potentniji, lirski izrazitiji epigrami dužega daha, epitafi prožeti refleksivnim i meditativnim – a ne tek faktografskim – opaskama. Misaona amplituda ide od gorkoga fatalizma, preko relativne utjehe u trajanje spomena, pa do plahih proplamsaja nade u život vječni, no vrijednost formulacija zavisi od sposobnosti sinteziranja iskustava. U najvrijednijim, najpismenijim, najliterarnijim primjerima naći ćemo i pozivanja, referenci na Vergilija, Ovidija, Marcijala i Propercija, na što priređivač redovito upozorava, a prevoditelj zatim primjereno adaptira.

Već i prvonavedeni epitaf, nađen u Visu, nudi nam sažeti portret pokojnika i amblematičnu situaciju. Prijevod s grčkoga čuva svu izrazitost ritmizacije i snagu zavjeta:

Ovaj naš grad za junaštvom tvojim i sada žudi:
odjedri iz njeg u smrt, stupiv na ilirsko tlo.
Osta siroče ti sin Harmo, nejače još.
Kalijo, junaštva svog nemali ostavi trag.

Također je iznimno lijepo transponiran epitaf sedmogodišnjem dječaku Febu, sročen s puno suptilnosti i mekoće:

Zaklinjem, zemljo, tebe: nad kostima miruj tim blago,
nježnoj dobi ti sad nemoj preteška bit.

Elegijski distisi su općenito najčešći i najizrazitiji, a na hrvatskome zvuče ništa manje uvjerljivo. Primjerice, nadgrobica mladoj ženi, supruzi, sastavljena najvjerojatnije od njezina oca, pokazuje široke emotivne raspone i nosi dominantu utjehe:

Predivan ures svom braku, blagi sjaj oca i majke
- rijetko bogatstvo što duh i tijelo mogu ga dat –
zavišću sudbe Vincencija oteta bješe u cvatu,
prerano siđe u grob, prije neg otac njen
Helion, zapravo tijelo, jer duša joj zaista vječna
ima elizijski stan – zasluge stekla je te.

Epitaf iz Grohota na Šolti daje nam iznimno dramatičnu obavijest o nizu žrtava, a posebno je zanimljiv uzrok zadnje navedene smrti, vezan uz stočarstvo i karakterističan za sredinu ruralnoga življenja. Riječ je o dječaku Rufu, o neposrednom svjedočanstvu majke, što se izravno obraća u krnjem epitafu:

...sinu
 ...nesretna mati
 koji mi poginu još dok prva mladost mu cvâ:
 rogom proboden baš dok goved' ma davaše krmu:
 dok dotrčah do njegov jadnik mrtav već bi.
 Ditu sam, nesretna mati, tri već mrtva ja dala:
 kćeri sam žalila još kadli mi umrije sin.
 To što ostade majci barem poštedite, Mani,
 da bi mi imao tko umrloj zastrti vid.

Ne možemo, dakako, navoditi obilje primjera, ali teško je preskočiti epitaf u kojemu majka oplakuje gubitak dvoje djece izginule izvan zavičaja, a njezino obraćanje božanstvima smrti puno je prijekora, čak žaljenja što ih je uopće častila kad tako okrutno uzvraćaju:

Mati sahrani tu od bijednog poroda dvoje,
 kosti ne isprativ tad pogrebom dostojnim njih.
 Prokula ubi u Rimu crijep, skliznuvši s krova,
 Sipont Kladili pak lomačom okruni smrt.
 Naudi tebi, što rodi ih, zavjet bozima strogim,
 više da uzmognu dić' morahu dobra i dat.

Sasvim je nemoguće predvidjeti najduži, najcjelovitiji i eruditski najgušći od svih salonitanskih epitafa, što ga je suprug Vitalis posvetio mladoj ropkinji Pijeridi. Od obilnih dvanaest elegijskih distiha (dvadeset i četiri stiha) odabiremo one središnje, najdramatičnije i najdinamičnije, koji su i u prepjevu sačuvali svu izravnost svjedočenja o zadnjim trenucima nesretnice:

Kada je samrtni čas Pijeridi zavidan došo
 s kojeg, malaksala sva, krevet prigrli mek,
 ote Atropos nju, i Laheza, i treća Klota.
 Nesretna mati joj tad, k zvijezdama ruke u zrak,
 podigav, bogove proklinjat stane, kunuć i Parke,
 život što mjere nam svim, proriču budući čas.
 Zrak se napuni čitav bolnim ridanjem braće:
 svi su plakali tad, kô kod lomače još.

Natpis s epitafa Gaja Utija osvaja nas krajnjom pročišćenošću: životopis stegnut u dva stiha, u trećem pak stihu iskaz rezignacije između stoičke pomirenosti i slutnje nihilizma:

Mnoge zemlje i mora prođoh putujući svuda,
 dug svoj vratih u rodnom ležeći, pokopan, kraju.
 Kamen stoji sad sam, i ime; nikakav trag.

Učestale su na grobnim zapisima formule obraćanja putniku, zazivi sa željom da ne prođe ravnodušno pokraj tog spomena nego da u mislima obnovi razloge onih na koje se natpis odnosi. Podižući spomenik dvojici sinova, roditelji se u ime mlađega, Antonina, na kamenu ovako obraćaju namjerniku:

Tebi, što žuriš, ja Antonin – tek sjena mu! – kličem sad:
 'Zdravo!'

Iako korakom grabiš put, žurnim, zastani malo – što se zbi upoznaj.

Nakon prepričavanja bolovanja i umiranja, zapis se ponovo okreće svojem eventualnom čitatelju, prolazniku:

Slučaj upoznavši moj, sad, putniče, nek ti je sretno!
 Stari već – život nam minu – svjedoci smo smrti nam djece;
 Ljubav tek zapisom ovim roditelja oplakuje sudbu.

Drugi slučaj uokvirivanja narativnoga sadržaja nudi nam svojevrstu autorefleksiju, svijest o vlastitom ulogu s naglaskom na teškoću stanja u kojemu se ožalošćeni nalaze, odnosno o potrebi nadvladavanja boli u korist odlučnog svjedočenja:

Premda se umorni, jao, stihove libimo klesat,
 srce jer puknut će htjet žalošću slomljeno tom
 - stog što pri udarcu svakom nama se obnavlja tuga –
 s bolom nam latit se sad ipak obznaniti to.

Pošto je ispričan tužan slučaj majke preminule pri porodu zajedno sa svojim čedom, slijedi *coda*, koja zaokružuje misao iskazanu u uvodnom dijelu:

Mi pak sada u tuzi, suprug i djeca i zet ti
 pjesmu složismo tu tebi, uz suze i bol.

Glasovit je epitaf svećenika Ivana, najpoznatiji po tomu što ga je za svoj grob parafrazirao don Frane Bulić, ali važan i zbog svoje povijesne dokumentarnosti, a zanimljiv i po načinu određivanja dobi i datuma (inače je metrički vrlo nepravilan):

Ivan, grešnik, tu leži, svećenik nedostojan toga.
 Godinam ispuniv svojim peti krug dobni za redom
 grob taj Ivan je dao, narediv, podignut sebi;

rođeni brat mu Marcelin, prokonzul, nazočan bješe...
Mjeseca augusta, trinaestog dana po redu,
za indikcije druge, vrijeme svog okonča vijeka.

Ali sve dosad navedeno, ma koliko uzbudljivo i vrijedno, blijedi pred heksametrima upisanima u liticu iznad izvora na plaži u Živogošću. Već je činjenica klesanja stihova u živu hridinu sasvim iznimna, motiv zahvalnosti Nimfi i svojevrsni dijalog zaljubljenih supruge također je gotovo bez usporedbe, a svježina izričaja kao da je u skladnom suglasju s naravi vode, koja se na tom mjestu javlja iz kamenoga vrela da bi se, nakon svega par metara, zauvijek pomiješala s morem (a danas je posve utonula u tlo). Prvih deset stihova ispisuje vlasnik Licinijan, obraćajući se Nimfi kao personifikaciji dragocjene tekućine:

...Zdravo, Nimfo, što zemlju udostoj a s' obići moju
slavnim čineć kod svih ovaj predivni kraj.
Vrelom spasonosnim posjed moj počastila ti si
- tebe pjesmom pak ja – vlasnik Licinijan.

Preostalih šest stihova pripadaju (najvjerojatnije) supruzi mu Pelagiji, koja izriče dodatnu motivaciju ispisivanja, a pridodaje i duboku misaonu zapitanost, dostojnu autentičnog pjesništva:

Nimfo, sudbom ti dan je različit kraj od početka:
hrid početak je tvoj – morski val ti je kraj.
Koji će razuman stvor u tajnu proniknut vrela?

Vrelo, rodi te hrid – u moru tebi je mrijet!
Tim epigramom svoja Pelagija dariva vrela –
zalog što, Magno, za brak, Licinijane, su tvoj.

Sjećam se uzbuđenja kada sam, još kao dječak, u davnim *Mogućnostima*, sredinom pedesetih godina, prvi put čitao taj epigram, a dugo godina potom naveo sam suprug da i hodočastimo na mjesto pravoga pjesničkog zanosa i čuda kulturnoga čina u prirodnom abmijentu. Nisam mogao odoljeti a da se parafrazom (parazitski?) ne odazovem izazovu gipkih heksametara, a svoje homagijske stihove istom su fenomenu uputili i pjesnici Gudelj i Fiamengo. Zaslugom Duje Rendića-Miočevića stihovi o vrelu iz Živogošća postali su dijelom naše kulturne baštine, svakako antologijskim uzorkom neposrednoga nadahnuća krajolikom. Da knjiga *Carmina epigrafica* nema nego taj tekst bila bi također već dragocjena, nemimolazna.

Ali knjiga koja nudi široku panoramu duhovnih svjedočanstava antičkoga svijeta, knjiga koja našu pokrajinu stavlja u širi kontekst epohalnih stremljenja, knjiga koja glatkošću izričaja te tečnošću i točnošću prenošenja čini suvremenima nam davne literarne predloške, zaslužuje mnogo širi odjek i primjerenu recepciju izvan i mimo stručne publike. Iz aspekta i rakursa književnosti i perspektive užitka u čitanju izričem svoju zahvalnost i najdublje poštovanje priređivaču i prevoditelju na djelu koje nam služi na čast.

Summary

Tonko Maroević

Verses Cut in Stone, Harmonious Poetic Renditions

The translating aspect of Duje Rendić-Miočević

A most valuable contribution to the Croatian literary culture has been made by the book *Carmina epigraphica* by Duje Rendić-Miočević. In the book its author collected and neatly and in an inspired manner poetically rendered the very interesting Greek and Latin verses cut in stone at various Classical monuments and sites. Most part of the texts are epitaphs, tombstone inscriptions synthesizing the deceased person's character and expressing the grief for the loss, but there are other texts as well, among which by its size and significance stands out the eulogy to the spring (by Licinianus and Pelagia) cut in the rock in Živogošće, making a poetic and cultural sign of exceptional value. As the editor, and especially as a scrupulous translator – loyal to the original meter, yet sensitive and elegant in the Croatian wording – Duje Rendić-Miočević deserves an acclaim beyond archaeology and philology: a gratitude from the literary profession and audience.

The collection begins with ten Greek fragments, votive texts and epitaphs, followed by seventy-five Latin epigram works and fragments, of various provenances, but dominantly from Salona (45 items, that are to be added five more Greek epitaphs). While presenting both translations and original texts, the editor also provided adequate comments and, where necessary, opened discussions on possible restitutions and interpretations of gray places, showing thereby an exceptional reliability and competency. The book also contains various indices and reviews, thus enabling easy getting along and diversified usage of the texts, ending with certain photo documentation of the available sources, monuments and sites.

The poetic title of the introductory essay, *The Sounds of Siring*, at the very beginning marks also the specific spatial disposition of the gathered material. Namely, the author is aware that most of the inscriptions are from the regions of provincial character, and that in the East-Adriatic and Balkan ambients could have been preserved also an even older, mythical tradition leaning on Pan as the primal creator of music and poetry. Dalmatia, from where come most part of the epigraphic traces, Duje Rendić-Miočević justly compares with Arcadia, the pastoral and rural ambient (»of cattle breeders and foresters«), providing us, thus, with the idea of a cultural substrate from which emerged the poetry (or at least the versification) concerned.

The editor, of course, pays particular attention to typological and social aspects of the phenomenon of poetic inscriptions in stone. He underlines the poetic dominance of the texts dedicated to marking graves, preserving memories of the deceased. Particularly significant and expressively pointed out is the often case of the parents erecting monument to their early demised children: this ominous inversion and singular misfortune inspired numerous expressions of singular grief. A number of epitaphs relates to the immigrants from various lands (including the local people demised abroad), and to the soldiers died in their service, giving us very interesting onomastic and toponomastic components. Often similar formulations are found in different inscriptions, differentiated mostly by the particular name. However, everything that is said so far, no matter how exciting and valuable, is put in the shade by the hexameters inscribed in a rock above the water spring at the beach in Živogošće. Cutting verses in a rock is extraordinary by itself, the motif of gratitude to Nymph and a kind of dialog between the spouses in love is also almost without comparison, whereas the freshness of the expression appears to be in a pleasant harmony with the nature of the water that appears there from a rock spring, just a few meters later forever to blend with the sea (today completely sank in the ground).

Translated: Radovan Kečkemet

